

HADIK ALTÁBORNAGY BERLINBEN.

hét éves háború második évének (1757-nek) nyarán a poroszok nagy királyát, *II. Frigyes* sok csapás érte. Junius 18-án Kolinnál teljes vereséget szenvedett *Mária Teréziának Daun Lipót gróf* tábornagy parancsnoksága alatt harczolt seregétől, amiben jelentékeny része volt a *Fogarasi Nádasdy Ferencz gróf* lovassági tábornok vezette magyar huszároknak is. *Frigyes* e vereség következtében kénytelen volt Prága ostromát abba hagyni, az osztrák földről kitakarodni és *Lotaringiai Károly herczeg* és *Daun gróf* egyesült hadával szemben általában védelemre szoritkozni. A nyugati határon a *Cumberland herczeg* vezette porosz (hannoveri, hesseni és braunschweigi) sereg állandóan visszavonult a *d'Estrées*, később pedig *Richelieu herczeg* parancsnoksága alatt állott francia hadsereg előtt, melytől augusztus 26-án Hastenbecknél vereséget is szenvedett. A francia fősereggel együtt előnyomult a francziáknak és a *Szász-Hildburghausen József herczeg* osztrák tábornagy parancsnoksága alá helyezett német birodalmi hadaknak *Rohan-Soubise Károly herczeg* francia tábornagy főparancsnoksága alatt egyesített serege is. Északról a svédek, északkeletről az oroszok törtek be a porosz király területére.

II. *Frigyes* ellenségeinek minden csoportja elé állított valamit s így erejét egymástól óriási távolságra álló csoportokra, egészen szétforgácsolta; ellenségei azonban ezt a körülményt soha sem tudták javukra kihasználni; még nagy győzelmeik után is csak immel-ámmal folytatták hadi műveleteiket; heteket, sőt hónapokat töltöttek el határozatlan ide-oda meneteléssel, apróbb csatározásokkal, egymás között való torzsalkodással, vagy — tétlenséggel.

Ilyen viszonyok között különösen teljes elismerést és bámulatot érdemel egy magyar lovas-tábornoknak: *Futaki Hadik András* altábornagynak az a *világhírű* haditette, hogy maroknyi hadával az ellenség egész országán keresztül annak székesfővárosáig kalandozott, megszalasztotta onnan a királynét, a megremült egész királyi udvartartást, a várost elfoglalta, erősen megsarcolta és vakmerő kis csapatát a gazdag zsákmánnyal együtt sértetlenül vezette vissza főseregéhez.

Hadiknak e zseniális módon tervezett és végrehajtott kalandja szinte páratlanul áll a világtörténelemben s bizonyára megérdemli, hogy a magyar hadtörténelmi irodalomban, a legkelkiismeretesebb kutatás és tanulmányozás alapján, a legrészletesebb módon való ismertetésre és szakszerű méltatásra találjon.¹

E rendkívül érdekes hadivállalat részletes ismertetésével és méltatásával legutóbb — a *porosz nagy vezérkar* is behatóan foglalkozott.² És a *porosz* vezérkari tiszték egy *magyar* tábornoknak, részben magyar alvezérekkel és magyar csapatokkal a poroszok fővárosa ellen végrehajtott hadivállalatát a legnagyobb elismerésre méltó elfogulatlansággal tárgyalják. Leírásukban

¹ Hazai kutatóink már egész kis irodalmat írtak össze e tárgyról. Legutóbb *Fülek Henrik*: *Hadik altábornagy portyázó menete 1757-ben* cím alatt, két csatavázlattal kísért terjedelmes tanulmányt írt arról, mely folyóiratunk 1896-ik évfolyamában jelent meg.

² 1. Der siebenjährige Krieg 1756—1763. V. Band. 1903. (173—182. oldal.)

2. Urkundliche Beiträge und Forschungen zur Geschichte des preussischen Heeres. Viertes Heft. 1902. (49—62. oldal.)

Mindkettő: Herausgegeben vom Grossen-Generalstabe, kriegsgeschichtliche Abteilung II.

sok, eddig ismeretlen részletet mondanak el s érdekes okmányokat idéznek.

Az ellenfeleknek 1757 október 9-én elfoglalt helyzetét a mellékelt rajz tünteti föl.¹

II. Frigyes már júniusban kezdett kísérleteket tenni arra, hogy *XV. Lajos* kormányát az osztrákokkal való szövetség felmondására és a vele való külön béke megkötésére hangolja; szeptemberben pedig, mikor az osztrákokkal szemben állott seregét elhagyván, Erfurtba érkezett, titkos ügynökeit már arra is felhatalmazta, hogy *Pompadour márkínőnek* még területátengedést is ígérjenek a megfelelő béke megvásárlására; közben a király saját kezével írott levélben *Richelieu*-t is felkérte a béke közvetítésére.

Richelieu azt felelte, hogy Párisból utasítást kér és reményli, hogy azt október 10-éig megkapja; addig is tárgyalást kezdett a vele szemben állott *Braunschweigi Ferdinánd herczeggel* a következő év tavaszáig kötendő fegyverszünet felől, melyet szerinte a béke megkötése követhetne.

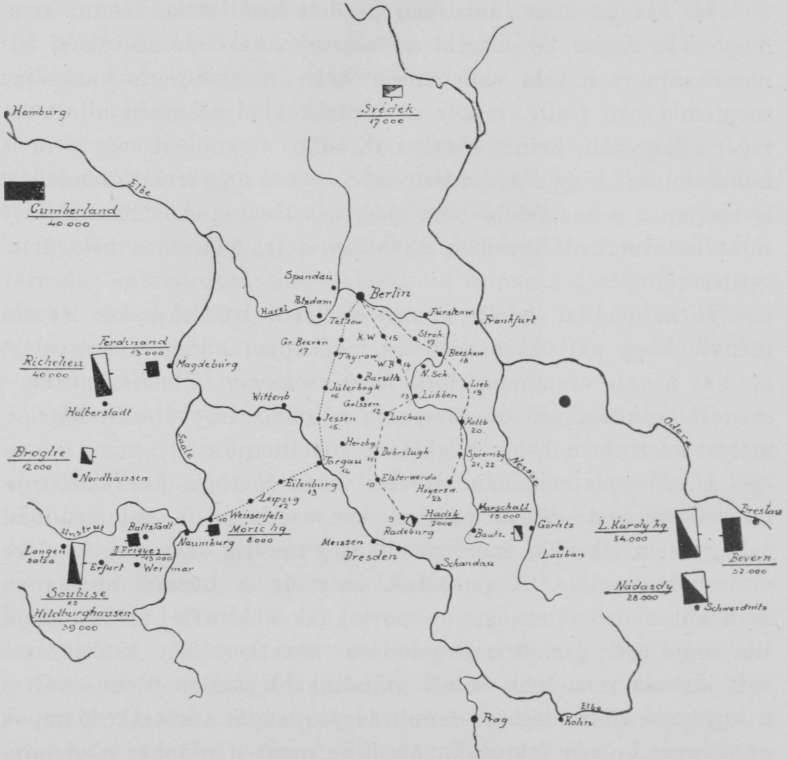
II. Frigyes ezidőben szeretne volna *Soubise és Hildburghausen* seregét döntő csatára kényszeríteni, a mi azonban sehogy sem sikerült, mert az ellenség mindig óvatosan, jó előre visszavonult előle. A poroszok helyzete a hosszú huza-vona és a különböző ellenséges csoportoknak különféle időben majd itt, majd ott észlelt mozgolódása következtében szükségessé vált ide-oda menetelés miatt mindinkább kellemetlenné vált s a király kezdett idegessé lenni. Izgatottságát a következő napok eseményei erősen fokozták. Az Elbe mentén október első napjaiban (túlzott!) ijesztő hírek voltak elterjedve, hogy *Marschall* Bautzenből megindult s már átlépte az Elbát. *Móricz* anhalt-dessau herceg e hírek következtében Leipzigön át Eilenburgba sietett. Csakhamar jelentés érkezett arról is — ez azonban már megfelelt a valóságnak — hogy *Hadik* 10-én Radeburgból Elsterwerdába menetelt. A király erre október 11-én maga is fölkerekedett Buttstädtből, hogy fenyegetett fővárosa védelmére

¹ A rajzot több forrás adatainak összehasonlítása alapján készítettem.

A poroszoknak és ellenfeleiknek helyzete

1757 október 9.-én

Mérték: 1:3.400000

■ = poroszok és szövetségük.

▣ = aporoszok ellenségei

A Memel mentén, Bertintől 600km. nyire é.k.-re állott
Apraxin 40000 oroszsal, vele szemben Lehwaldt 28000
porossal

----- Hadik útja.

..... Moric hg. "

Hadik berlini útja 1757.

siessen. Útközben a parancsok egész tömegét röpitette szét a vezéreikhez, mindent elkövetvén, hogy Berlin elfoglalásának szegyenét megakadályozza. *Seydlitz* szintén *Móricz herczeghez* csatlakozott, a ki parancsot kapott, hogy Torgau-nál az Elbén átkelvén, az esetleg Berlin felé törekvő ellenségnek útját állja. *Ferdinánd herczeg* arra kapott utasítást, hogy *Richelieu*-vel mindenáron azonnal kösse meg a fegyverszünetet s az Elbe mentén siessen Wittenbergen át Herzberg felé.

A király október 12-én egészen kétségbeesve panaszkodott balsorsa miatt *Henrik* herczeg előtt, a ki — a bayreuthi örgrófnővel, *Voltaire*-rel és másokkal együtt — sürgette, hogy a békét a francziáktól még nagy áldozatok árán is vásárolja meg. *Richelieu* 13-án közölte *II. Frigyesnek* nála tartózkodott megbizottjával *XV. Lajos* válaszát, hogy szövetségeseinek tudta nélkül nem hajlandó a porosz királylyal a béke felől tárgyalni.

A király, a ki 13-án Naumburgba, 14-én Weissenfelsbe érkezett s innen a csapatokat megelőzve Leipzigba utazott, az addig beérkezett jelentésekből kétségtelenül megállapíthatta, hogy egy osztrák seregetest Berlint igyekszik elérni; számereje felől azonban nagyon eltérő hírek voltak forgalomban. A király attól tartott, hogy az egész *Marschall*-hadtest törekszik Berlinbe és hogy az osztrákok e vállalatot a svédekkel egyetértve oly módon tervezik, hogy egyidejűleg a svédok is előnyomulnak, hogy az osztrákokkal épen Berlinben egyesüljenek. Ez az eshetőség sok aggodalmat okozott a királynak, a ki *Móricz herczeget* egyre gyorsabb menetelésre sürgette, *Ferdinánd herczegnek* pedig 15-én újabb parancsot küldött, hogy ne Wittenbergbe, hanem a legrövidebb úton egyenesen Berlinbe siessen. mert «*il y a periculum in mora*».¹ Ugyanakkor *Richelieu*-höz újabb követet küldött, hogy őt a békekötés ügyében újbóli közbenjárásra kérje, *Richelieu* azonban erre nem vállalkozott.

¹ *Ferdinánd herczeg* erre azonnal aláírta a fegyverszünetre vonatkozó, a poroszokra nézve nem nagyon kedvező egyezséget, *Richelieu* azonban egyre halogatta az aláírást, azért *Ferdinánd* legelőre csak Magdeburgig menetelt és csak 24-én, mikor a király, a ki még mindig félt a svédok támadásától, erre újabb sürgető parancsot küldött, indult el tovább Berlin (később Leipzig) felé. A fegyverszünet később sem jött létre.

Berlin abban az időben külvárosaival együtt 14 láb magas kőfállal volt körülvéve. A város parancsnoka (kormányzója) *Rochow* altábornagy volt. A helyőrség egy gyalogezredből, két helyőrségi (nemzetőr) ezredből és egy ujonczkiképző csapatból, összesen 5521 emberből állott; ágyú volt elég, a védelemnél azonban mégis csak 2 ágyú szerepelt 8 tüzérrel. A helyőrségi ezredek katonai értékére nézve jellemző, hogy az egyik ilyen ezredben a *rangban* legfiatalabb hadnagy 77, az *életkor* szerint legifjabb pedig 43 éves volt. A dragonyos ujonczok számára nem volt ló; az utolsó pillanatban kocsilovakra akarták ültetni őket, a kísérlet azonban nem sikerült.

Rochow altábornagy — úgy látszik — egyáltalában nem is gondolt arra, hogy a várost támadás is érheti, mert az esetleg szükségessé válható védelemre semmiféle előkészületet sem tett; nem szervezte arra sem a helyőrséget, sem a lakosságot; nem gondoskodott hírek szerzéséről; nem érdeklődött a rendelkezésre álló védőeszközök iránt; védőműveket pedig — csak *Hadik* elvonulása után készítettek. Annál feltűnőbb ez, mert a városi tanács már augusztus 20-án utasítást kért ellenséges támadás esetére s a *polgári* hatóságok ettől az időtől kezdve gondoskodtak pénztáraik őriztetéséről.

*

Marschall báró tábornaszernagy 15.000 emberével eredetileg Lauban körül tanyázott; az alája rendelt *Hadik* altábornagy pedig szeptember 15-étől kezdve 7000 emberrel Radeburgba volt előretolva, honnan járóőrei az Elbén-túlra és Jüterbogkig is elkalandoztak. *Lotaringiai Károly herczeg* már szeptember 15-én kérdést intézett *Hadikhoz*,¹ hogy Berlin megtámadását nem tartaná-e megvalósíthatónak. *Hadik* a legmelegebben pártolta a kitűnő eszmét s azt annál is inkább megvalósíthatónak ítélte, mert a porosz király láthatólag habozik, hogy ki ellen forduljon; a nemzetőrség még szervezetlen és gyakorlatlan; a lakosság körében az egész országban el van terjedve az ellenségtől való félelem. *Marschall báró* szeptember 30-án Görlitzbe,

¹ Ez a kérdés arra vall, hogy *Hadik*nak már akkor jó hírneve volt.

október 11-én Bautzenbe menetelt; ekkorra már *Hadik* is föl-épült betegségéből s most már hozzáfogott vállalatának megvalósításához. 1000 (horvát) gyalogost és 300 huszárt *Lósy* ezredes parancsnoksága alatt Schandau és Meissen között az Elbénél hagyott, csapatainak többi részét pedig 10-én Elsterwerdánál egyesítette. Itt — a *Marschallal* való összeköttetés biztosítására — *Kleefeld* vezérőrnagy parancsnoksága alatt visszahagyott 1800 embert, ő maga pedig, *Babocsay báró* és *Mitrovsky báró* vezérőrnagyokkal körülbelül 3500 emberrel¹ 11-én megindult vakmerő útjára, melynek útvonalát és napi beosztását a vázlat mutatja.

Hadik Luckauból *Ujházy* ezredest 300 huszárral baloldalának biztosítására Golssen-en, Baruth-on és Mittenwalde-n át irányította Berlin felé; ennek a különítménynek elővédét a *Baranyay* (a mai szabadkai 8. számú «Eszterházy herceg») huszárezred 111 emberével *Gvadányi József gróf* százados kapitány, a későbbi híres magyar író vezette.² Wendisch-Buchholz-ból egy különítményt küldött ki Neu-Schadow-ba, mely az ottani lövészgérgyárat szétrombolta, az ott talált lövészeret részint elhurczolta, részint a Spree-be szórta. Königs-Wusterhausen-nál letért az országútról és a Spree balpartján elterülő erdőkön keresztül 16-án délelőtt érkezett meg Berlin falai alá, a sziléziai kapu közelében, hol egyelőre az erdőbe elrejtözve pihentette csapatait. *Ujházy* a potsdami úton (délnyugat felől) a potsdami kapu elé érkezett, mely ellen tüntető támadást kellett volna intéznie, de egyelőre szintén az erdőben³ maradt.

Berlinben 14-én kezdtek olyan hírek szállingózni, hogy Teltow körül osztrák csapatok mutatkoztak; a hírek azonban

¹ 900 gyalogossal,
1000 horvát gyalogossal,
670 német lovassal,
800 huszárral,

² 2 három- és 2 hatfontos ágyúval.

³ Lásd: *Gvadányi József gróf*: A mostan folyó török háborúra tztélező gondolatok. 1790. (158. oldal.) és *Széchy Károly*: *Gróf Gvadányi József*. M. Tör. Életrajzok, 1894. (82. oldal.)

³ Ez a későbbi «*Botanischer Garten*».

nem igen találtak hitelre. 15-én a hírek mindinkább határozott alakban terjedtek el, mire *Finckenstein gróf* miniszter intézkedéseket tett a királyi udvarnak, meg a kormánynak esetleges elutazására, bár sem ő, sem *Rochow* nem tartotta ezt szükségesnek, mert szerintök a Berlin felé közeledő *Móricz herceg* a várost teljesen biztosítja; a király két kis fiát azonban mégis már e napon Spandauba vitték s előkészületeket tettek a királyi kincstárnak és irattárnak odaszállítására is.

Rochow 16-án reggel végre a rendelkezésére álló gyalogezredből *Zitzewitz* alezredessel 500 embert küldött ki a vidék átkutatására és hírek szerzésére. *Zitzewitz* nem messzire a város falaitól ellenséges huszárokat pillantott meg, a kik azonban csakhamar eltűntek az erdőben. *Zitzewitz* erre visszatért a városba és megerősítette a kapuőrsképeket. A városban elterjedt a rémhír, hogy az egész *Marschall*-hadtest (15.000 ember) közeledik Berlin felé és elővéde *Hadik* alatt már a város falai alá érkezett. A városi tanács gyorsan összegyülekezett s mikor hallották, hogy a királyi udvar és a kormány már menekülni készül Berlinből, a főpolgármester, a négy polgármesterrel és két tanácsossal a királyi palotába sietett, a hol azonban már senkit sem találtak, mert az egész udvar Poroszország hercegének palotájába sietett, hol *Finckenstein* miniszterrel a teendők felől tanácskoztak. Ennek a tanácskozó s valószínűleg fejevesztett, kétségbeesett gyülekezetnek létszáma lassanként — a legkülönbélebb elemekből — már jól megszaporodott, mikor a rendőrfőnök: *Krummenau* ezredes egy levelet hozott, melyet *Hadik* egy trombitással küldött a városba.¹ A levélben, melyet *Kircheisen* főpolgármester a királyné, az egész udvar, a miniszterek, szóval az egész gyülekezet előtt felolvasott, *Hadik* 24 óra alatt lefizetendő 300.000 rajnai tallér hadisarczot követelt s felszólította a várost, hogy képviselőt a városi tanács négy tagját azonnal hozzá küldjék; kérésének megtagadása esete a legkíméletlenebb erőszakos eljárást helyezte kilátásba. A főpolgármester teendőire nézve a miniszterektől kért parancsokat, ezek a városparanesnokhoz utasították, a ki némi ha-

¹ Az eredeti levél Berlin város levéltárában még ma is meg van.

bozás után azt ajánlotta, hogy időnyerés czéljából *Hadiknak* írják meg, hogy levelét a városparancsnokhoz továbbították s arra majd ez fog válaszolni; ők addig, míg a helyőrség a városban van, semmit sem adhatnak és tanácskozásokba sem bocsátkozhatnak. E tanácskozással s a válasz megírásával 1½ órai idő mult el.

Hadik, miután trombitása sokáig nem tért vissza, megindult a város erőszakos elfoglalására. Az elővédet, *Ried* ezredes parancsnoksága alatt, a város megközelítésére önként jelentkezett 150 német gyalogos,¹ a horvát gyalogság és a 2 háromfontos ágyú alkotta. A főcsapat élén a gyalogság 2 zászlóalja menetelt, ezek közül az egyik a mai kolozsvári 51. gyalogezrednek *Gyulay gróf* alezredes parancsnoksága alatt állott zászlóalja volt; ezeket követte a 2 hatfontos ágyú, utánuk jöttek a huszárok, végül a német lovasok.

Ried ezredes a sziléziai kapu elé érvén, megszállotta a híddal szemben állott házakat, egy horvát gránátos századot pedig a két ágyúval a Spreehez küldött, hogy a várfalban levő áteresztőjén keresztül a kapu csapóhidját és a tulsó parton, a falakon belől mutatkozott porosz csapatosztályt lődözzék. Az utóbbi csakhamar földözékbe vonult, a híd pedig lehullt, mert egy ágyúgolyó elszakította a felvonólánczát. A főcsapat 6 fontos ágyúi ugyanakkor már rést lőttek a kapun is, a melyen az osztrák önkéntesek és a horvát gránátosok azonnal betörttek, a 300 főnyi őrséggel hamarosan elbántak, a mi annál könnyebben ment, mert mintegy 200 ember (többnyire százszok) azonnal megadta magát, sőt átpártolt az osztrákokhoz. A városba nyomult osztrákok a kapu mögötti szabad téren baloldallukba tüzet kaptak. Két nemzetőr-zászlóalj (6 század) fejlődött ott fel ellenük. *Babocsay* vezérőrnagy ezeket a fegyver letételére szólította föl, a mire a poroszok újabb ösztüzzel feleltek, mellyel *Babocsay* is halálosan megsebesítették. *Hadik* erre

¹ Ezek között volt több olyan katona is, a ki azelőtt a porosz Alt-Württemberg-ezredben szolgált és Gabelnél elfogatván, később az osztrákok szolgálatába átlépett. Ezredük régebben Berlin egyik külvárosában állomásozott; ezek az emberek tehát a helyi viszonyokkal teljesen ismerősek voltak.

huszárainak élén féktelen rohamot intézett a poroszok balszárnya, *Ried* ezredes pedig a horvát gyalogosok egy részével a jobbszárny ellen; a poroszokat csaknem teljesen körülvéve, a várfalnak szorították s a két zászlóaljat részben felkoncizolták, részben elfogták. A kb. 1 $\frac{1}{2}$ km-nyire nyugatra fekvő kottbusi kapu őrsége a sziléziai kapu elfoglalása után gyorsan visszavonult a város belseje felé, huszárjainktól üldözötve. A belső-városba való előnyomulást azonban megakasztotta a Spree, melynek hidjait *Krummenau* rendőrfőnök felhúzatta. A küzdelemben a poroszok vesztesége volt: 5 tiszt és 93 ember elesett, 140 megsebesült, 12 tiszt és 427 ember fogságba került, 200 ember átpártolt; 6 zászló az ellenség kezébe került; az osztrákok vesztesége: 2 tiszt, 36 ember.¹

A harc folyamán *Finckenstein* miniszter előmutatta *Rochow* altábornagynak a király egy titkos parancsát, mely szerint veszély esetén a helyőrséggel a királyi család védelmére kell állania s követelte, hogy csapataival a királynét és az udvar személyzetét Spandauba kísérje. Ez déltájban meg is történt; Berlinben csupán a kapu- és hidőrségek maradtak vissza, de esti 6 óráig lassanként ezek is elvonultak Spandauba. *Rochow* a térparancsnokság őrnagyával megüzente *Hadiknak*, hogy a csapatok eltávoztak Berlinből s a védtelen város számára kíméletet kért. A városi tanácsot a helyőrség kivonulásának váratlan híre nagyon megdöbbentette.

Hadik az ellenállás eltiprása után csapataival a várfalakon kívül táborba szállt, a városba pedig egy vértesszázadost küldött be, hogy a hadisarcz lefizetését sürgesse és a városi tanács meghatalmazottait azonnal magával hozza a táborba. Mikor ezek valóban ki is jöttek a táborba, *Hadik* most már 500.000 tallért követelt tőlük, azonkívül még 100.000 tallért a csapatok számára, a fosztogatás megváltására. Hosszas tárgyalás után az éjjeli órákban végre megegyeztek abban, hogy a város 200.000 tallér sarcot fizet, 15.000 tallért ad a csapatoknak s különféle ajándékot *Hadiknak* és tisztjeinek. A 200.000 tallért $\frac{3}{4}$ részben készpénzben, $\frac{1}{4}$ részben váltókban, éjjel 2

¹ Osztrák források szerint: 10 halott, 27 sebesült.

és hajnali 5 óra között 9 kocsin, 28 lóval valóban ki is szállították *Hadik* táborába, a ki erre elbocsátotta az addig keze-sekként magánál tartott városi tanácsosokat¹ és zsákmányával csakhamar útra kelt, mert — az eseményekből ítélve valószínűleg kitűnően szervezett és működött hírszerző és földterítő szolgálata révén — megtudta, hogy *Móricz herczeg*, Berlinbe való siettében, 14-én Torgaunál már átlépte az Elbét s hogy a király is nyomában jár egész hadseregével. *Hadik* bölcs előrelátását mi sem bizonyítja jobban, mint hogy már Berlin felé való előnyomulása közben megszállotta Beeskowot, hogy visszavonulása esetére a Spreen ott való átkelése akadályokba ne ütközzék.

Ujházy ezredes a potsdami kapu előtt oly ügyesen tüntetett, hogy *Rochow* ott várta a főtámadást és a használható állapotban levő 2 ágyút (1—1 tüzérrrel!) szintén e kapuhoz küldte. 17-én d. e. 9 órakor egy huszárosztály (valószínűleg *Ujházy* különítményének *egy része*) jelent meg a Berlintől kb. 30 km-nyire fekvő Potsdam falai alatt s a 400 gyalogosból állott helyőrséget a város átadására szólította fel. A parancsnok, anélkül, hogy a huszárok megtámadására még csak gondolni is mert volna, 24 órai gondolkozási időt kért, mire a huszárok a külsővárosban egy csomó pénzt összeharácsolván, elvonultak.

Hadik visszavonulását a délnyugat felől várt ellenség felé *Ujházy* biztosította, ennek egy 50 huszárból állott hírszerző különítményét 17-én a Berlin felé siető *Seydlitz* Thyrow közepében szétverte, a parancsnokot 27 huszárral elfogta.

Hadik Storkow-ról (hol a hidat maga mögött szétrombolta) egy különítményt küldött Fürstenwaldéba és Frankfurtba, mely ezen útvjáról 30.000 tallért hozván magával, Lieberosénál ismét bevonult a főcsapathoz, mely zavartalanul érte el 23-án Hoyerswerdát, hol a Bautzennál álló *Marschall* ismét érintkezésbe lépett. *Kleefeld* (Elsterwerdából) és *Ujházy* Senftenbergen át vonult be a főcsapathoz. Az utóbbi a visszavonulás folya-

¹ A városi tanácsnak az egész esetről még azon és a következő napon fölvett eredeti jegyzőkönyve ma is meg van Berlin város levéltárában.

mán, *Seydlitz* csapataival folytonosan csatározva, összesen mintegy 70 embert veszített el.

★

Móricz herceg Torgauból 15-én 25—40 km-es napi menetekkel folytatta útját Berlin felé. 17-én jelentették neki, hogy az osztrákok már elfoglalták Berlint, de még mindig nem tudta, hogy ezt csak *Hadik* kis különítménye tette meg. A jelentést továbbította a királyhoz, a ki erre 18-án azt a parancsot küldte neki, hogy Berlint 1 mérföldnyire közelítse meg és a várostól keletre foglaljon állást; tájékoztatta, hogy *Ferlinánd herceg* azután majd nyugat, ő maga pedig dél felől fogja az osztrákok visszavonulásának útját elzárni, «*hogy közülök egyetlen macska se menekülhessen el*». A király az öt követő *Henrik herceget* tájékoztatta az eseményekről és intézkedéseiről; levelében elkeseredetten írja: «*Mily idők, mily esztendő! Bizony ösém, boldogok a halottak!... Kell, hogy ezek az emberek élve vagy holtan kezünkbe kerüljenek.*» De biz azok nem kerültek a poroszok kezébe, mert hatalmas zsákmányukkal együtt, messze jártak már. Erről 17-én estefelé végre *Móricz herceg* is tudomást szerzett.

Seydlitz előretolt lovassága csak 17-én este 8 óraker, *Móricz herceg* csapatai pedig csak 18-án vonultak be Berlinbe, még pedig teljesen kimerülve, az üldözésre képtelen állapotban.¹ A lovasság lovai annyira tönkrementek, hogy *Seydlitz* lovasainak egy részét parasztlovakra volt kénytelen ültetni, hogy az «*üldözést*» 19-én megkezdhesse; e napon Mittenwaldeig jutott, de csak *Ujházinak* kisebb osztagaival találkozott, melyektől egy kocsi pénzt sikerült elvennie, melyet ezek valószínűleg Potsdammnál szereztek. 20-án *Seydlitz*, *Móricz herceg* parancsára, ismét visszatért Berlinbe.

¹ *Móricz herceg* útja Weissenfelstől Berlinig: 200 km 8 nap alatt, naponta átlag 25 km.

Hadik útja Radeburgtól Berlinig 170 km 7 nap alatt, naponta átlag 24 kilométer.

Hadik útja Radeburgtól Berlinen át Sprembergig ellenség földjén, harc nélkül, pihenőnap nélkül: 310 km 12 nap alatt, naponta átlag 26 km.

A királyi család 18-án újból Berlinbe utazott, de 23-án nagyobb biztosság kedvéért, a minisztériummal, az állami és udvari kincstárral együtt, Magdeburg várába költözködött.

*

Érdekes megemlíteni, hogy mikor Berlin város tanácsa *Hadik* elvonulása után kérdést intézet a királyhoz, hogy a hadisarezban adott váltót be kell-e váltaniok, a király megparancsolta a fizetést. A tanács november elején egy meghatalmazottat küldött az osztrák táborba a váltóügy rendezésére, a kit azután mindaddig ott tartottak, míg a dolog teljesen nem rendeződött. A berlinieknek nemcsak az 50.000 tallért, hanem a Berlinben lepecsételt zsákokban átadott pénzben a későbbi megszámláláskor megállapított 6333 tallérnyi hiányt is meg kellett fizetniök;¹ az osztrákok ellenben megtérítették a Berlinből magukkal hozott kocsik és lovak árát. A berlini zsidók, kiktől a város a pénzt a lepecsételt zsákokban beszerezte, esküdöztek, hogy a zsákokban meg volt a teljes összeg, a hiányt nem akarták pótolni, azért fődözésére a város külön adót vetett ki.

Hadik felesége számára a városi tanács október 16-án egy díszes hintót is ígért, melyet 400 tallérnyi kialakított árért azonnal meg is rendelt egy berlini kocsigyártónál. *Riedl* ezredes, a ki a váltóügyben a főpolgármesterrel levelezett, egy későbbi leveléhez egy külön lapot mellékelte,² melyen (francia nyelven!) közli *Hadiknének* a koci elkészítésének részleteire vonatkozó óhaját; egyszersmind megemlíti, hogy ő maga is szívesen venné, ha az ő számára alkalmilag 2 tuczat női glaszé-keztyűt, néhány tüveg pezsgőt, pálinkát, illatszert és jó dohányt küldenének. A koci elkészült ugyan, de ezt már nem küldték el *Hadik*-nak, hanem 1779-ben árverésen eladták.

Általában el van terjedve az a mese, hogy *Hadik*: két tuczat női keztyűt is hozott magával Berlinből *Mária Terézia* számára és hogy a ravasz berlini keztyűs erre a célra csupa balkézre való keztyűt adott át *Hadiknak*. A mese ebben az

¹ A visszaváltott váltót ma is őrzik Berlin város levéltárában.

² Eredetije meg van a berlini tanács levéltárában.

alakban nem felel meg a valóságnak, ellenben a porosz nagy vezérkar levéltárában van egy levél, melyet Braunschweig berlini követe 1757 október 22-én írt urának s a mely szerint *Walterskirchen* vértés százados, a kit *Hadik* üzenetével a városba küldött, csakugyan követelt (de talán a maga számára) a város pecsétjével megjelölt néhány tuczat finom női keztyűt, hogy azokat bizonyítékként Bécsbe küldhesse.

*

A német nagy vezérkar határozottan kijelenti, hogy *Hadik* csapatai Berlinben kifogástalan, sőt elismerésre méltó rendet és fegyelmet tanusítottak; a poroszok hirdette kegyetlenkedések és fosztogatások nem történtek meg. *Hivatalos vizsgálat* útján megállapították, hogy Berlinben és környékén *Hadik* csapatainak táborozása és ellátása révén, továbbá az épületeknek az ágyúgolyóktól való megrongálódása, stb. következtében a magán- és közvagyon mindössze 11.437 tallér kárt szenvedett. Természetesnek mondják, hogy a vakmerő különítmény nem azért fáradt napokon keresztül, életét kockáztatva, hogy az ellenség elfoglalt fővárosában koplaljon; épp olyan természetes, hogy ott nem a maguk pénzén éltek. Kihágás csak egyetlen esetben történt, az is magánbosszúból; két volt Alt-Württemberg ezredbeli katona ugyanis agyonverte *Stosch* titkos tanácsost, a ki hajdan, mikor a két katona még Berlinben porosz szolgálatban állott s egy ízben *Stosch* kertjéből gyümölcsöt lopott, följelentette őket, a miért vesszőfutást kellett elszenvedniök.

A szerzők szerint:

«*Hadik* vállalatát ügyesen, körültekintéssel és elszántsággal valóította meg. Ilyen nagy távolságra az ellenség fővárosáig előnyomulni nem volt könnyű. Csapatainak menetteljesítménye jelentékeny volt. Az eredmény azonban csekély maradt. *Hadik* kalandozásának a háború menetére csak annyiban volt hatása, hogy a királyt arra bírta, hogy fenyegetett fővárosának védelmére siessen és hogy elvonulása *Hildburghausent* előnyomulásra bátorította fel. A királynak — a Dresdenben mindig kitűnő kémhírekkel ellátott *Finck* ezredes jelentései alapján — a főváros megmentésére a kellő időben kiadott rendelkezései

megakadályozták *Hadikot*, hogy sikerét jobban kiaknázhassa. A császárnő *Hadikot* a Mária-Terézia-rend nagy keresztjével és 3000 arany ajándékkal jutalmazta meg.»¹

A leírásból láttuk, hogy *Hadik* vakmerő, valóban huszáros vállalata nemcsak bámulatba ejtette, de valósággal megrémítette Berlin, sőt egész Poroszország lakosságát és különösen a porosz hadsereg fővezérét: a királyt, a ki ijedtében elhagyja a vele szemben álló ellenséget, csüggedt hangú leveleket ír, kedvezőtlen fegyverszünetet kötött *Richlieuvel* és az elutasítás ellenére, szinte megalázkodva újból békét könyörög tőle; láttuk, hogy a fővárosból hanyatt-homlok menekült *Hadik* elől a királyi család, kormány, sőt a helyőrség is.

E tények megismerése után vessünk egy pillanatot a melékelt rajzra s azonnal látjuk, hogy *Hadik* világraszóló vállalatával olyan kedvező helyzetet teremtett a szövetségesek számára, melynél előnyösebbet elképzelni sem lehet. Vajjon mi történt volna, ha a szövetségesek e napokban, a megrémült ellenséggel szemben egységesen, tervszerűen, erélyesen cselekszenek és délkelet, dél, délnyugat, nyugat és észak felől egyszerre, *Hadik*-féle elszántsággal és eréllyel, valamennyi csoportjukkal Berlin felé törnek előre? Hogy ez nem történt meg, az nem *Hadik* hibája, nem *II. Frigyes* érdeme.

Erre a gyönyörű haditettre fegyveres erőnk minden tagja és minden magyar ember örökre méltán büszke lehet.

*

Futaki Gróf Hadik András régi magyar nemes családból származott s a Csallóközben 1710 október 16-án született. Atyja, *Hadik Mihály* a császári hadseregben kapitány volt. Az ifjú *Hadik* ritka lelkesedéssel foglalkozott a tudományokkal s iskoláit elvégezvén, a jezsuita rendbe akart lépni, mely szándékától atyja csak nagy nehezen tudta eltéríteni, kinek rábeszélésére végre is a katonai pályára lépett. 1732-ben a Dessewffy-huszárok (ma a 3-ik huszárezred) közé állt s 1735 szeptember 21-én ezen regimentnél kapitánynya neveztetett ki. Az utóbbi

¹ Az egyik könyvben közlik *Hadik* életrajzát is.

évben alkalma nyilott kiváló képességeit bebizonyítani, s a Jenő herczeg rajnai hadtesténél sok ügyességet tanusított a portyázások vezetésében, 1739 július 22-én pedig a törökök elleni hadjáratban, a Grocka melletti csatában bátorságával és körültekintésével tűnt ki.

Az 1741-iki hadjáratban már főstrázsamester volt a Desseffy huszároknál s mint ilyen április 7-én Mallendorf és Grüben között egy porosz különítményt semmisített meg. 1742 májusában alezredesi ranggal a Beleznay (ma 10-ik huszárezred) huszárokhoz helyeztetett át s 1744 január 22-én ugyanitt ezredessé lépett elő. 1742-ben Hadik hosszabb ideig Sziléziában, Odranban állomásozván, gróf Lichnowsky kastélyában lakott, kinek birtokait az ellenség támadásától sikeresen megvédvén, jutalmul a gróf egyetlen leányának kezét nyerte.

Az örökösödési háborúban fokról-fokra emelkedvén, 1756 november 10-én altábornaggyá lön. Közben különösen Bergenop-Zoomnál (1748 január 13.) tüntette ki magát, hol az ellenségnek a város segedelmére küldött eleségét, a szállítmány biztosítására kirendelt csapatokkal együtt elfogta. Nagy elismerés érte Hadikot 1752-ben, midőn legfelsőbb elhatározással a Ghilányi huszárezement (feloszlott 1768-ban) tulajdonosává neveztetett ki. 1758 márczius 7-én Berlin bevételéért a Mária Terézia rend nagykeresztjét nyerte.

Az udvari haditanács határozatával 1758 február 24-én lovassági tábornokká tétetett meg, 1759-ben a porosz hadjáratban vett részt s 1760-ban a visszahívott Serbellonitól átvette a császári hadak parancsnokságát.

A hétesztendős háború befejeztével, 1763 májusában Budán katonai kormányzó lön, a következő év júniusában pedig az erdélyi főparancsnoksággal bízott meg. 1765 február 1-én titkos tanácsosi czímet kapott, 1767 november 4-én ismét a budai vár kormányzója, 1768 április 10-én pedig a 6-ik huszárezred tulajdonosa lett. 1769 áprilisában mint császári biztos, Karlovitzon az illyr nemzeti kongresszuson vett részt s e megbízatásnak oly jelesül megfelelt, hogy jutalmul a futaki uradalmat és előnevet kapta.

1772 novemberétől 1774 májusáig, a Lengyelország felosz-

Engelbrecht Márton rézmetszete után.

Dr. Szendrei János gyűjteményében.

BÁRÓ BABOCSAY FARKAS HUSZÁRTÁBORNOK,
aki 1757-ben Berlin elfoglalásánál esett el.

tása után Ausztriához csatolt rész katonai és polgári kormányzójaként működött. 1774 május 15-én tábornagygyá s 1774 július 26-án az udvari haditanács elnökévé neveztetett ki. 1777 április 4-én törvényes örökösével együtt a római birodalmi grófok sorába emeltetett.

Az 1778-iki porosz háború kitörésekor II. József távoztával ő vette át a főhadserg parancsnokságát, a tescheni béke után azonban ismét elfoglalta állását az udvari haditanács élén.

Tíz évvel utóbb, 1789 május 6-án a megbetegedett Lacy tábornagy kezéből ő vette át a törökök ellen küldött főserg vezetését, megbetegedése miatt azonban ezt 1789 augusztus 2-án gróf Colloredonak kényszerült átadni, kitől augusztus közepén a fővezérség Laudonra ruháztatott. Hadik még ez év szeptemberében futaki birtokáról betegen utazott Bécsbe, hol 1790 márczius 12-én, mint az udvari haditanács elnöke halt meg.¹

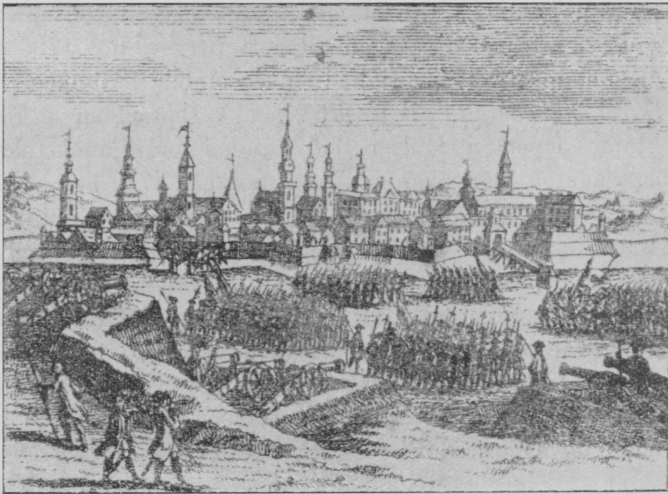
Báró Babocsay Farkas 1705-ben Veszprémben született. 1722 táján lépett a hadseregbe, katonai pályájának elejéről azonban, adatok hiányában, mit sem tudunk. 1742-ben kapitány volt a Károly huszároknál (most 6-ik huszárezred), s mint ilyet 1742 márczius 21-én elfogták, miután alóla a lovat kilőtték. 1744-ben alezredes lett a Baranyay huszároknál (most 8-ik huszárezred), azonban még ez év május 4-én a Tirps huszárok (az ezred 1748-ban oszlott fel) ezredesévé neveztetett ki. 1745 július 19-én Nordheim megtámadásánál Babocsay különösen kitüntette magát. 1746-ban Olaszországban keltett maga iránt figyelmet s ügyes és eredményes portyázásokat végzett a Provance-

¹ *A bécsi cs. és kir. hadilevéltár.* (1910. évi 754. sz.) — *Dr. Constant v. Wurzbach.* Biographisches Lexikon. Wien, 1861. VII. k. 166. l. — *Minerva,* Felsőmagyarországi, 1825. IV. f. 393—396. l. — *Magyar Néplap,* 1856. 20. sz. — *Vasárnapi Ujság,* 1865. 25. sz. — *Dr. J. Hirtenfeld.* Der Militär Maria Theresien Orden und seine Mitglieder. Wien, 1857. — *Hadí és más nevezetes történetek,* Bécs, 1789. 487. lapja mellett *Bikfalvi Kóré* által rajzolt és *Mark Quirin* által metszett kis nyolczadrét alakú művészi kivitelű színezett arcképe jelent meg, melyet a jeles hadvezér tisztelői mint önálló műlapot is több ezer példányban terjesztettek. — *Des neueröffneten historischen Bilder Saals Dreyzehnter Theil.* Nürnberg, 1762. 105. s köv. ll.

ban. A Tirps huszárezred feloszlatása után 1748 április 18-án a Ghilányi huszárokhoz helyezték át s 1753 július 20-án vezérőrnagy-i rangot nyert. 1757-ben részt vett Hadik berlini útjában s ez alkalommal súlyos sebet kapván, 1757 október 16-án Berlinben elhunyt.¹

SÁRÓI SZABÓ LAJOS.

¹ *Öester. Militär Konvers. Lexikon.* Wien, 1851. I. — *Wurzbach. Biographisches Lexikon.* Wien, 1856. I. 104. l. — *Cs. és kir. hadilevéltár.* Bécs.

Hadik csapatai Berlin előtt.